

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО — соціологічна концепція [постіндустріального суспільства](#); нова історична фаза розвитку суспільства, в якому виробництво, використання та споживання інформації стає визначальним способом діяльності в усіх сферах суспільного буття (економіці, політиці та культурі). Особливістю цього типу суспільства є вирішальна роль інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), виробництво інформації та знання, тому доволі часто концепцію «інформаційне суспільство» в економічній сфері доповнюють поняттям [«економіка знань»](#).

Характерні ознаки інформаційного суспільства: зростання ролі інформації, знання та інформаційних технологій у житті суспільства; значна кількість людей, задіяних у сфері інформаційних технологій та комунікацій, велика доля виробництва інформаційних продуктів і послуг у ВВП (за деякими міжнародними індикаторами, понад половина ВВП); широка інформатизація суспільства з використанням радіо, телебачення, мережі Інтернет (глобальна телекомунікаційна мережа інформаційних ресурсів), традиційні та електронні ЗМІ; створення глобального інформаційного простору, який забезпечує ефективну інформаційну та комунікативну взаємодію людей, їхній доступ до світових інформаційних ресурсів, а також задоволення потреб в інформаційних продуктах і послугах.

Термін «інформаційне суспільство» вперше почали використовувати в експертних колах Японії та США (Ю. Хаяші, Ф. Махлап) на поч. 1960-х рр. У зх. футурологічній літературі кін. 1960-х — поч. 1970-х рр. зазначалося, що основою формування інформаційного суспільства (технотронного суспільства, суспільства знань) є розвиток обчислювальних та інформаційних технологій. Серед інших чинників та наслідків — набуття інформацією глобального характеру (її поширення вже не залежить від державних кордонів, значно зростають технічні можливості збору, оброблення, збереження та передавання інформації, а також доступу до неї, вплив інформації на різні сторони людської життєдіяльності), поглиблення процесу децентралізації суспільства, перехід до нових форм та способів зайнятості.

Концепція «інформаційне суспільство» у подальшому розвивалась як різновид доктрини постіндустріального суспільства, основу якої розробляли Д. Белл, Е. Тоффлер, Г. Кан, А. Турен та ін. Розглядаючи суспільний розвиток як історичну зміну виробничих стадій, вони пов'язують становлення інформаційного суспільства із заміною аграрних та індустріальних способів суспільного виробництва, які домінували в історичному

минулому, на економіку інформації та знань. У трактуванні Д. Белла інформаційному суспільству притаманні основні ознаки постіндустріального суспільства: розвиток економіки послуг, центральна роль наукових знань та інформації у реалізації технологічних нововведень, розвиток «інтелектуальних» і наукоємних технологій. На його думку, знання та інформація — не лише засоби суспільної трансформації, але й головні стратегічні ресурси та багатство сучасного розвиненого суспільства і його економіки. Подібного погляду на стадіальний розвиток інформаційного суспільства дотримується також Елвін Тоффлер, характеризуючи його як економіку «третьої хвили», головними ресурсами якої є інформація, іміджі, символи, культура, ідеологія та цінності — все те, що він називає «дієвим знанням». Нині в межах концепції «інформаційного суспільства» сформувалися різні напрями та підходи, які підкреслюють його різнобічні аспекти та проблеми, концентрують увагу на різних сторонах суспільних і владних взаємин щодо інформації, технологічних засобів її виробництва, розповсюдження та споживання, а також на можливих, бажаних і негативних соціальних перспективах розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Деякі теоретики (Елвін Тоффлер, Вільям Мартін) вважають, що розвиток інформаційно-комунікаційних технологій сприяє зміцненню демократії завдяки розширенню свободи інформації, розвитку громадської участі в управлінні, технічним можливостям зворотного зв'язку громадян з владою. (див. [Електронний уряд](#)). Прихильники концепції «мережевого суспільства» (М. Кастельс, Я. Дейк) висунули тезу про трансформацію під впливом ІКТ самої сутності суспільства, появу його нової «соціальної морфології», що полягає в організації суспільних груп навколо певних комунікативних мереж, логіка розвитку яких змінює дію та наслідки соціального досвіду, виробництва, влади та культури. Водночас критики (Ф. Вебстер, Х. Фухс, П. Глоц) стверджують, що хоча ІКТ та глобалізація додають багато нового у способи суспільного виробництва та життєдіяльності, немає жодних підстав говорити про суспільство нового типу, яке нібито виникає під таким впливом. На їхню думку, сучасне інформаційне суспільство лишається за своєю суттю капіталістичним суспільством, орієнтованим на накопичення економічного, політ. і культур. капіталу, лише на зміну ліберального капіталізму 19 ст. та корпоративного капіталізму 20 ст. прийшов новий транснаціональний інформаційний (цифровий, мережевий, віртуальний) капіталізм.

На початку 21 ст. поняття «інформаційне суспільство», його різні інтерпретації та дебати щодо

нього увійшли в лексикон не лише фахівців у галузі інформатизації та суспільствознавства, але й різних сфер знань, журналістів і політичних діячів. Революційні інформаційні технології, наприклад, Інтернет, стільниковий зв'язок та супутникове телебачення, вже є звичною повсякденною реальністю для переважної більшості населення сучасних розвинених країн, а інформаційне суспільство, підтверджуючи футурологічні прогнози 1960-х років, набуло ознак нової соціальної реальності. Однак ця нова реальність не позбавлена багатьох соціальних проблем та протиріч, серед яких — інформаційна (цифрова) нерівність між різними суспільствами (або групами людей у межах одного суспільства) щодо можливостей їх доступу до сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема Інтернету, сучасного телефонного зв'язку та засобів масової інформації. У межах одного суспільства інформаційна нерівність, яка напряму пов'язана також з економічною та соціальною нерівністю різних соціальних груп, обмежує й ще більше погіршує соціально-економічні, культурні та освітні можливості груп, позбавлених доступу до сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Гострі проблеми інформаційної нерівності як наслідку економічної нерівності між різними регіонами та країнами існують і в сучасному глобалізованому світі, розділяючи його на інформаційно розвинені та інформаційно бідні країни, наприклад, в Ісландії доступ до Інтернету мають 86% населення, у Ліберії — 0,03%. Соціальні проблеми розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та подолання інформаційної нерівності стали предметом обговорення міжнародних зустрічей на вищому рівні (зокрема під егідою ООН у Женеві 2003 року й Тунісі 2005 року) та програмних декларацій (Хартії глобального інформаційного суспільства 2000 року). У програмному документі ООН «Побудова інформаційного суспільства — глобальне завдання в новому тисячолітті: декларація принципів» (Женева, 2003) йдеться про завдання щодо використання інформаційно-комунікаційних технологій для формування глобального партнерства з метою забезпечення більш мирного, справедливого та заможного світу.

Проблеми інформаційного суспільства актуальні й для України. Саме розвиток сучасних інформаційно-комунікаційних технологій набуває пріоритетного значення у формуванні ефективної стратегії забезпечення національної економічної конкурентоспроможності, для розвитку громадянського суспільства, демократизації управління на державному і місцевому рівнях, підвищення шансів низькостатусних груп отримати інформацію, необхідну для освіти, участі в культурній діяльності, підвищення кваліфікації, ведення бізнесу тощо. Водночас залучення населення до використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та рівень його інформаційно-технологічної компетентності й досі істотно нижчі, ніж у розвинених країнах, хоча від

початку 2000-х років обсяг застосування цифрових технологій в Україні зростає досить динамічно. Найбільш розвиненим сегментом застосування інформаційно-комунікаційних технологій в українському суспільстві є користування мобільним телефоном та розвиток мереж мобільного зв'язку, якими нині охоплені практично всі обласні та районні центри, причому територія покриття і кількість абонентів продовжують стрімко зростати. За даними Державного департаменту з питань зв'язку та інформатизації, у 2006 році повністю задоволено попит населення на послуги мобільного зв'язку (zareєстровано близько 49-ти мільйонів абонентських підключень). Водночас Україна посідає лише 55 місце серед 104-х країн світу за кількістю телефонних ліній. Вона також помітно відстає від розвинених країн за показниками комп'ютеризації та доступу громадян до Інтернету. За даними соціологічного моніторингу Інституту соціології НАНУ (Київ), у 2006 році постійно використовували комп'ютер під час роботи лише 9% опитаних респондентів (4,4% у 2002), мали вдома комп'ютер 18,5% (4,7% у 2002). І хоча загальна кількість респондентів, які дали позитивну відповідь на запитання щодо користування Інтернетом, зросла з 4,4% у 2002 до 19% у 2007, цей обсяг національної інтернет-аудиторії ще значно поступається розвиненим європейським країнам (наприклад, у Норвегії, Швеції та Австрії він сягає 60–70% населення). Збільшення кількості користувачів мережею Інтернет в Україні, окрім соціологічних даних, підтверджує статистика Конференції ООН з торгівлі та розвитку. Актуальними проблемами розвитку українського інформаційного суспільства є суттєві регіональні диспропорції доступу населення до сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (їхні користувачі зосереджені переважно у Києві та великих містах країни), нестача інформаційно-технологічної компетентності громадян щодо широких можливостей інформаційно-комунікаційних технологій, навіть тих, хто їх застосовує, соціально-демографічні та соціально-економічні нерівності у доступі різних груп населення до інформаційно-комунікаційних технологій, неадекватне масштабом України її представництво в інтернет-просторі, недостатність розвитку власних інтернет-ресурсів. Позитивним кроком, принаймні у визнанні на рівні державної політики актуальності цих та інших проблем формування інформаційного суспільства, стало прийняття Верховною Радою України у 2007 році Закону «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки». Він передбачає певні практичні механізми реалізації політики формування інформаційного суспільства, зокрема планування соціально-економічного розвитку України з урахуванням потреб розвитку інформаційного суспільства, активну міжнародну співпрацю, поєднання можливостей органів державної влади та місцевого самоврядування, приватного сектору економіки, а також фінансування загальнодержавних та цільових програм із впроваджен-

ня інформаційно-комунікаційних технологій і сприяння приватній діловій активності у цьому напрямі.

Рекомендована література

1. D. Bel. The Coming of Post-industrial Society. New York, 1973;
2. Y. Masuda. The Information Society as Post-Industrial Society. Washington, 1981;
3. Иноземцев В. Новая постиндустриальная волна на Западе. Москва, 1988;
4. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество, культура / Пер. с англ. Москва, 2000;
5. Тоффлер Е. Третья Хвиля / Пер. з англ. К., 2000;
6. Голобуцький О., Шевчук О. E-Ukraine. Інформаційне суспільство: бути чи не бути. К., 2001;
7. Уэбстер Ф. Теории информационного общества / Пер. с англ. Москва, 2004;
8. J. V. Dijk. The Network Society. London, 2006;
9. Гнатюк С., Здіорук С. Проблеми становлення інформаційного суспільства в Україні // Стратег. пріоритети. 2007. № 1(2); С. Fuchs. Internet and Society: Social Theory in the Information Age. New York, 2008.

В. П. Степаненко

Бібліографічний опис:

Інформаційне суспільство / В. П. Степаненко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-12462>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).